

έτος 15ο
αρ. τεύχους 68
διμηνη έκδοση
διανέμεται δωρεάν
ISSN: 1109-2653
ISSN (Online): 2241-4037

μάιος-Ιούνιος 2014

ΚΩΔΙΚΟΣ : 6325

ΑΡ. ΑΔΕΙΑΣ 506/2001 ΤΑΧ. ΜΑΝΔΡΑΣ

— 28ης Οκτωβρίου 3, 196 00 - Μάνδρα Αττικής —
www.dimofon.gr

Ποιηση από τον Θεωνά Χαρατσή, σελ. 3

Πολιτισμός από τον Στέλιο Μουζάκη, σελ. 4-5

Παιδική Λογοτεχνία από την Ελένη Α. Ηλιά, σελ. 6-8

Κοινωνία από τον Σ.Γ.Λ., σελ. 8

ΔΗΜΟΦΩΝ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Σύλλογος Ποιοτικής & Πολιτιστικής
Αναβάθμισης Δυτικής Απικής
“Ο ΔΗΜΟΦΩΝ”

ΕΚΔΟΤΗΣ

Παναγιώτης Δημητρούλης
(Κιν.: 6977.781.753)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΜΕΛΩΝ/ΣΥΝΔΡΟΜΩΝ

Κοροπούλης Βασίλης

Κοροβέση Ελένη

Παπαϊωάννου Παναγιώτης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑΣ

Λαϊνάς Παναγιώτης -

Μποχάρτζας Γεώργιος

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Κωνσταντίνα Πέππα

Τηλ./Fax: 210.55.58.291

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Μήτσου - Τσιάμη Κατερίνα
Πτυχ. Τεχνολόγος Γραφικών Τεχνών

Ταχυδρομική Διεύθυνση

28ης Οκτωβρίου 3, 196 00

Μάνδρα Απικής

Τηλ.: 210.55.56.507

www.dlmofon.gr

e-mail: info@dlmofon.gr

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Αριθ. Λογ/σμού

5170039501733

Επήσια Συνδρομή Μελών

Ιδιώτες: 10 Ευρώ

Οργανισμοί / Εταιρείες: 25 Ευρώ

Τα επώνυμα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις εκείνων που τα υπογράφουν. Επιτρέπεται η τμηματική ή ολική αναδημοσίευση άρθρων, υπό την προϋπόθεση ότι θα αναγράφεται η πηγή τους. Η ύλη για το τεύχος “έκλεισε” στις 23/06/2014

Παρακαλούμε να στέλνετε το αντίγραφο της κατάθεσης στο fax του Συλλόγου ή ταχυδρομικώς για ενημέρωση. Ο “ΔΗΜΟΦΩΝ” ανταλάσσεται με όλα τα έντυπα πολιτιστικού περιεχομένου.

Αθήνα - Πλάκα (1920)
Φωτογράφος: Φρεντ Μπουσουά

ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Τα όνειρά μου ξεχασμένα
σ' ένα παλιό, σκεβρό συρτάρι
η σκέψη μου στα περαμένα
γυρνάει και πάλι να με πάρει.

Σωρός, σωρός φωτογραφίες
που μες στα χέρια μου κρατώ
με ακολουθούν σαν ερινύες
στο παρελθόν που νοσταλγώ.

Πίσω κοιτώ καθώς θυμάμαι
ερείπια άλλων καιρών
φαντάσματα που σαν κοιμάμαι
στοιχειώνουν τ' άχαρο παρόν.

Φεγγάρια πού σβησαν γερμένα
στο στήθος κάποιας κοπελιάς
φέρτε κοντά μου πάλι εμένα
τ' αδρό φιλί της λησμονιάς.

ΣΧΟΛΙΑ: Το ποίημα διαπνέεται από μια νοσταλγική ενασχόληση με το παρελθόν όπως δηλώνει και ο τίτλος του. Η πρώτη στροφή αποτελεί την εισαγωγή σε μια ειδυλλιακή ατμόσφαιρα όπου το μοτίβο που κυριαρχεί είναι η θλίψη για κάτι χαμένο. Ομοίως ακολουθούν η δεύτερη και τρίτη στροφή όπου γίνεται λόγος για μια τιμωρία του ποιητή (αυτό συμβολίζουν οι ερινύες) για ερείπια και για φαντάσματα ανθρώπων που στοιχειώνουν ακόμα και την τωρινή κατάσταση του ποιητή. Τέλος η τελευταία στροφή σαν μελωδικό κρεσέντο μας παρουσιάζει μέσα από την ρομαντική εικόνα των φεγγαριών που γέρνουν στο στήθος της κοπελιάς την επιθυμία του ποιητή να λησμονήσει (ξεχάσει) το θλιβερό παρελθόν του.

ΔΙΑΛΟΓΙΣΜΟΣ

Μες στη μονότονη σιγή
που πέφτει σα βροχή στα τζάμια
η σκέψη μου σα προσευχή
λυγίζει τα οκνά καλάμια.

Σα ξωτικό ο στοχασμός
πλανιέται στον βαρύ αγέρα
κι είν' της πυθίας ο χρησμός
όπως η νύχτα και η μέρα.

Του κόσμου ο ήρεμος πταλμός
αχνά με την ψυχή μου δένει
κι είν' η ζωή ένας ποταμός
που ο ίδιος του ποτέ δεν μένει.

Ο ΧΡΟΝΟΣ

Οι μέρες περνούν
τα νειάτα μας ρεύουν
κι αυτά που θα 'ρθουν
τον νου αγριεύουν.

Οι νύχτες κυλούν
τα όνειρα φέρνουν
γι' αυτόν μου μιλουν
και όσ' άλλα σέρνουν.

Τα χρόνια καπνός
που τον πήρ' ο αγέρας
πεντάμορφη πως
να νικήσω το τέρας;

Η ζήση γοργά
θα σβήσει και 'κείνη
σα νύχτα βαθιά
θα πέσ' η γαλήνη.

Τ' αστέρια ψηλά
θα λάμπουν αιώνια
κι ο χρόνος γριά
θα γελά σα Τζοκόντα.

ΣΧΟΛΙΑ: Οι δύο πρώτες στροφές του ποιήματος μιλούν γενικά για τον χρόνο που φεύγει και συμπαρασύρει τα πάντα δυάρια του. Στην τρίτη στροφή γίνεται αναφορά στην παιδική ηλικία μέσα από την μνεία του παραμυθιού "Η πεντάμορφη και το τέρας". Παρεπιπτόντως το τέρας είναι ο χρόνος και η πεντάμορφη η μούσα του ποιητή. Στην τέταρτη στροφή έκδηλος είναι ο θάνατος. Και στην πέμπτη και τελευταία στροφή ο χρόνος που χαμογελά σαν Τζοκόντα υπαινίσσεται το άφθαρτο του χρόνου που εναλλάσσει την ζωή με τον θάνατο.

ΣΧΟΛΙΑ: Το ποίημα ΔΙΑΛΟΓΙΣΜΟΣ αναφέρεται στην ίδια την σκέψη αυτούσια. Στο πρώτο τετράστιχο το ποίημα αναφέρεται στην δύναμη του διαλογισμού που μπορεί να λυγίζει τα καλάμια. Ο ποιητής με αυτήν την απλή εικόνα θέλει να καταδείξει και την απλότητα του στοχασμού καθώς και την ομοιότητά του με τον αέρα. Στο δεύτερο τετράστιχο η αναφορά στον χρησμό της πυθίας που παρομοιάζεται με την νύχτα και την ημέρα θέλει να δείξει το διφορούμενο του χρησμού. Στην τελευταία στροφή και συγκεκριμένα στους δύο τελευταίους στίχους η σκέψη του ποιητή καθοδηγείται από ένα γνωμικό αρχαίου έλληνα φιλοσόφου ο οποίος είπε ότι: "Ποτέ δεν μπορείς να μπείς στο ίδιο ποτάμι δύο φορές".

Παρουσίαση πρακτικών Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης

Πριν από λίγο καιρό στο Εθνολογικό Μουσείο, στην αίθουσα της Παλαιάς Βουλής έγινε η παρουσίαση των πρακτικών των ημεριδών τις οποίες είχε διοργανώσει το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (ΜΕΛΤ) συνεχίζοντας μια πολύχρονη παράδοση, και που είχαν άμεση σχέση με τα τέσσερα στοιχεία της φύσης.

1. Το νερό πηγή-ζωής κίνησης και καθαρισμού. Αθήνα 1999
2. Ο αέρας πηγή-ζωής και καθαρισμού. Αθήνα 2000
3. Η γη Μήτρα-ζωής και δημιουργίας. Αθήνα 2004
4. Η φωτιά πηγή-ζωής δύναμης και καθαρισμού. Αθήνα 2011

Θα προσπαθήσω να παρουσιάσω όσο πιο απλά μπορώ το περιεχόμενο των τεσσάρων τόμων των συνεδριών της ΜΕΛΤ και να καταφέρω στο μέτρο του δυνατού να ανιχνεύσω τη σημασία και το ειδικό βάρος που έχουν τα συγκεκριμένα Πρακτικά για την έρευνα και τον πολιτισμό γενικότερα.

1. Το νερό αναμφισβήτητα έχει σημαδέψει τη ζωή μας. Αποτελεί στοιχείο βασικό όλων των κοσμολογικών αντιλήψεων. Νερό ή ύδωρ, με πλήθος, ετυμολογικές προσεγγίσεις, γλυκό, αλμυρό, πηγαίο, ποτάμιο, θαλάσσιο, ιαματικό. Νερό στύγιο, όρκιο, χθόνιο, ελέγχου αγνείας, αθάνατο, νερό αμίλητο. Ο άνθρωπος αισθάνθηκε έντονη την ανάγκη να το συνδέσει με πλήθος μαγικοθρησκευτικές ενέργειες, άλλοτε για να τον προστατέψει, κι άλλοτε για προστασία αυτού ο οποίος θα το ζητήσει. Έτσι κατασκευάζει κρήνες που τις κοσμεί με διάφορα αποτρεπτικά μοτίβα, φίδια δράκοντες. Προσπαθεί όμως και με διάφορα έθιμα λατρευτικού ή μαντικού περιεχομένου, να επιτύχει την ευετηρία, δηλαδή την καλοχρονία. Ως υγρό και γονιμοποιο στοιχείο πιστεύεται ότι μπορεί να βοηθήσει και στην γονιμική γαμήλια τελετουργία. Τη δύναμη του αυτή την αναγνώρισε και η Εκκλησία, και το συμπεριέλαβε ως το βασικό συστατικό στο μυστήριο του βαπτίσματος όπου οριοθετείται η είσοδος του πιστού στην εκκλησία και στη Θεία Ευχαριστία. Όμως δεν πάνε οι άνθρωποι να πιστεύει ότι αυτό κατάγεται από τα βάθη της γης και πιας συμμετέχει στην αναγέννηση της φύσης επικοινωνώντας με τον πάνω κόσμο με διάφορα στόμια ή χάσματα. Για τις ανάγκες του αλλά και για την τέλεση των εθίμων, κατασκεύασε πλήθος υδροφόρων αγγείων, σχετικές με την εκάστοτε χρήση τους. Σώζονται πλήθος παραδόσεις ακόμα και θαυμαστές διηγήσεις ή θαύματα σχετικά με τον εντοπισμό πηγών νερού, αλλά και για την προστασία σημαντικών για τον άνθρωπο υδάτινων θέσεων. Χρησιμοποιήσε εκτός από ανεμαντλίες, και ζώα για την άντληση του, ως και διάφορα ειδικά υδροληπτικά έργα.

Δημιούργησε τις υδροκίνητες προβιομηχανικές εγκαταστάσεις, τους νερόμιλους, τα μαντάνια, τις νεροτρίβες, αλλά και τα νεροπρίόνα, σε ένα πλήθος μορφές και ευρηματικές τεχνικές λύσεις. Για τη μεταφορά των κοριμών μάλιστα χρησιμοποίησε τη φυσική ροή του ποταμού. Ακόμα βοήθησε και στην κίνηση των λιοτριβιών. Συχνά βέβαια οι παρεκκλίσεις από το ημικό δίκαιο, επέφερε και τον κολασμό των μωλωνάδων. Με όλες αυτές τις πρακτικές φυσικό ήταν να δημιουργηθεί και σχετικό δίκαιο, που εμφανίζεται να εφαρμόζεται σε περιοχές όπου σήμερα υπάρχει απουσία υδάτων, αποδεικνύοντας την παμπάλαια παρουσία των. Ακόμα όπου υποχρεωνόταν ο άνθρωπος να περάσει από το ποτάμι έκτισε τα πετρογέφυρα, με ανθρώπινο πολλάκις κόστος, όμως δημιουργώντας μνημεία ανυπέρβλητα στο χρόνο. Για τις λίμνες δημιούργησε ειδικά πλοιάρια για τις μεταφορές του. Τελικά μεγάλο μέρος από αυτές τις κατασκευές που σχετίζονται με το νερό πρέπει να χαρακτηριστούν ως έργα τέχνης αποτελώντας και την νεώτερη πολιτιστική μας κληρονομιά.

2. Ο Αίολος ανέλαβε τη διαχείριση των ανέμων μόνον ως πηγή κίνησης και ζωής όχι και αποτροπής του κακού. Όμως οι άνθρωποι προχώρησαν περισσότερο τον προσέδωσαν

μαγικές ιδιότητες και μάλιστα διπλές. Έτσι και ο αέρας έχει τη συμμετοχή του στα διάφορα δρώμενα ως δάιμονας, πολλάκις διπρόσωπος, ως θύελλα ή ανεμοστρόβιλος, αλλά και ως αερικά ή νεράδες σε μαγικο-θρησκευτικές τελετουργίες. Μάλιστα έφθασαν να του κτίσουν και εκκλησία. Άλλωστε είναι γνωστό ότι ο θεός του Καλού και ο Θεός του Κακού έχουν ο καθένας τα δικά του ηχηρά που προέρχονται από τον συνειδητό έλεγχο του φυσήματος. Γιαυτό και τον ανέθεσαν σε δυνατούς αγίους, όπως τον Άγιο Νικόλαο.

Πάντως για να τον θυμάται καλύτερα του έδωσε όχι μόνον ονόματα αλλά και μορφές, δηλαδή τον προσωποποίησης ώστε να μπορεί να τον εικονίζει, ενώ του προσέδωσε συναισθήματα ανθρώπινα ως και επιθυμίες. Στα αλώνια, σήμερα κατάξερα κατεστραμμένα, στη μουσική με την κατασκευή διαφόρων οργάνων, αλλά και για την παρασκευή ή διατήρηση διαφόρων τροφών. Έκτισε ανεμόμιλους σε θέσεις όπου είχε δυνατούς αέρηδες, και τους λειτούργησε με περίπλοκους μηχανισμούς. Όλοι σχεδόν σήμερα κατεστραμμένοι παραμένουν ως σιωπηλοί βιγλάτορες, απλά να υπενθυμίζουν τις δυσκολίες του βίου, αλλά κυρίως, να εντυπωσίαζουν με την ανάπτυξη της τεχνικής και της τεχνολογίας, και την ορθή εφαρμογή τους στις προβιομηχανικές αυτές εγκαταστάσεις.

Ένα εμφανές αποτέλεσμα της επελθούσης βιομηχανικής επανάστασης υπήρξε η αλλαγή των ιστών στη ναυσιπλοΐα αφήνοντας πίσω το πανάρχαιο τετράγωνο πανί, δημιουργώντας πλήθος ιδιωματικών λέξεων, ενώ συνετέλεσε στην ανάπτυξη μιας σημαντικής πτυχής της ελληνικής ναυτικής μας παράδοσης. Τελικά απέμεινε μόνον η προσπάθεια να προσπαθήσει να εμβαθύνουμε στη σοφία των αυτοδίδακτων μαστόρων που κτίζανε λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη, τους επιτόπιους κλιματικούς παράγοντες.

3. «Την ιερή στεριά όσα περνούνε, όσα τη θάλασσα, κι όσα πετούν, όλα από τον πλούτο σου τρέφονται», λέγει ο Ομηρικός ύμνος στη ΓΗ, είναι η ίδια μυθική γεωκεντρική αντίληψη του Ήσιοδου, πώς από τη γη προέρχονται όλα. Απλά, επιγραμματικά, υπενθυμίζει ότι οι φυσικοί πόροι ανταποκρίνονται δια της καλλιέργειας στις ανάγκες του παρόντος. Επισημαίνεται η γονιμότητα της γης μέσα από την προστασία του περιβάλλοντος, το οποίο σαφώς επιδρά στο χαρακτήρα του λαού. Αναγνωρίζουμε διάφορες πρακτικές, συμβολισμούς, πολύσημη αρχαιογνωσία, γεωργικά έθιμα, αλλά και μαγικοθρησκευτικά δρώμενα, στο όργωμα και τη σπορά της γης, με διάφορες τεχνικές όπως άροτρο ή βόδια.

Όμως για να μετακινηθούμε πάνω στη γη χρειαζόμαστε δρόμους λιθόστρωτους ή μονοπάτια ιδιαίτερα εκεί όπου το ίδιο το περιβάλλον ή η ιστορικότητα του τοπίου το επιβάλλουν. Άλλα και χώρους για οίκηση οι οποίοι διαμορφώνονται ανάλογα με το είδος του εδάφους. Ακόμα η γη ως πηλός μας προσφέρει το υλικό για μια χρηστική κεραμική, σε πλήθος μορφών ή χρήσεων ακόμα και ιδιοτήτων. Πήλινα στοιχεία συναντάμε ακόμα και στη διακόσμηση των οικιμάτων, επισημαίνω τα νεοκλασικά ακροκέραμα, τα οποία χαρακτηρίσαν μιαν ολόκληρη εποχή. Βεβαίως για να μπορούμε να καθορίζουμε τη θέση μας στον απέραντο χώρο είναι αναγκαίο να έχουμε κοινά στοιχεία επικοινωνίας τα λεγόμενα τοπωνύμια. Συναντώνται όμως σχολιασμοί και ερμηνείες για τους άγριους καρπούς της γης, και τις καλλιέργειες. Για το κληρονομικό δίκαιο στα νεώτερα χρόνια, αλλά και το δίκαιο το σχετικό με την ανέγερση προβιομηχανικών κτισμάτων. Ακόμα για φυτά, γεωργικές εργασίες, εδαφονόμια, που σημειώνονται στις πολυπληθείς πινακίδες της Γραμμικής Β'.

Φυσικό ήταν να προσωποποιήσουμε τη γη και να την αναγνωρίσουμε αρχέτυπα ως γυναίκα, μάλιστα που «τρώει τους νιούς και χαίρεται τις νιές και καμαρώνει». Μια άλλη προσέγγιση του υπερφυσικού χθόνιου κόσμου, τόσον στην παραδοσιακή όσο και στη σύγχρονη κοινωνία με κοσμολογικές προεκτάσεις, είναι οι βρικόλακες. Οι καλλιεργητές της γης έντονα θρησκευόμενοι και εξαρτημένοι από τη μανία της φύσης προσπαθούν να ζητήσουν βοήθεια από τους Αγίους, να τους εξευμενίσουν ή να τους ευχαριστήσουν με τα τάματα, όπως ο αισχυλικός Προμηθέας που αναζητά βοήθεια από τη «Μαμμήτρα γη».

Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η προσπάθεια για πρόκληση βροχής, ακόμα και σήμερα, με μαγικά δρώμενα. Τέλος μας δύναται το μάρμαρο σε μεγάλες ποσότητες και συχνά σε άριστη ποιότητα, ώστε και τα λαϊκά ιατροσόφια με παρασκευήσαματα από ασβεστούχες, θειούχες, σιδηρούχες γαίες, που ανακάλυψαν οι νεώτεροι ιατροί.

4. Ο Ηράκλειτος αγαπητοί μου, πίστευε ότι το «αείζωον πύρ εποίησε τον κόσμον». Είναι η φωτιά που συμβάλλει σε μια αέναη κυκλική επιστροφή και δημιουργία, δημιουργώντας όμως ταυτόχρονα, και μιαν οροθετική γραμμή, άλλοτε καταστροφής και άλλοτε ιερότητας, έσχατο σύμβολο ζωής και του κόσμου. Για το λόγο αυτό τα αποκαίδια της φωτιάς, η στάχτη, χρησιμοποιείται στη συντήρηση ή την παρασκευή ειδών διατροφής, στην απολύμανση και στην απόδιωξη του κακού, ώστε και η μυρωδιά των ξύλων. Η εστία, αποτελεί τον ιερό χώρο όπου πραγματοποιούνται πλήθος εθιμικές τελετουργίες. Ταυτόχρονα η φωτιά λειτουργεί ώστε αποτρεπτική του κακού, ώστε εξαγνιστική από τους «ερεός επισκέπτες». Τη συναντάμε σε ποικίλες εκδηλώσεις, σε λαϊκές θρησκευτικές τελετουργίες, αλλά και ώστε αναστενάρικη φωτιά. Εθιμικές πυρές αποκριάτικες, όπως ο φανός στην Κοζάνη, τα ντενεκέδενια φαναράκια της Σαντορίνης τη Μ. Παρασκευή, το κάψιμο του Γρηγοράκη του Αγιανιού, αλλά και οι τελετουργικές πυρές των αραβόφωνων Μαρωνιτών της Κύπρου, με την καμήλα, το Μ. Σάββατο. Ακόμα και στο κάψιμο του Χριστουγεννιάτικου δένδρου που εμφανίζεται ώστε κοινό έθιμο και στους ορθόδοξους Σέρβους, και στο ρουκετοπόλεμο της Χίου.

Δεν πρέπει όμως να λησμονούμε και τις τεχνολογίες ανάμματος αυτής από την προϊστορία, κρούση ή τριβή, όπου υπήρχε η μοναδική πηγή τεχνικού φωτός, και μοναδικό μέσον μετάδοσης μηνυμάτων, ούτε τους εμπύριους λόγους της Αγίας Φωτιάς στη Λέσβο, αλλά ούτε και τις φλόγες του έρωτα ή και τη συμβολική αφή της επτάφωτης λυχνίας. Όμως η φωτιά μπορεί να μετατραπεί και σε μέσον καταστροφής ήθελμένα ή αθέλητα, ώστε και μέσο για την αποτρόπαια θανάτωση ανθρώπων, ενώ χρησιμοποιείται και σήμερα ώστε μια τεχνική εκμετάλλευσης του αγροτικού χώρου.

Ωστόσο δεν έχουμε μόνο το επίγειο, το πρόσκαιρο πυρ, αλλά και το εσχατολογικό, το αιώνιο πυρ της Κόλασης. Σε αυτό στέλνονταν οι εχθροί της εκκλησίας αλλά και οι αμαρτωλοί. Τη φωτιά συχνά συναντάμε και στα παραμύθια, αλλά και ως στοιχείο έντασης στην εικονογράφηση λαϊκών περιοδικών ή σε εικαστικές δημιουργίες. Ως κυριάρχο στοιχείο συναντάται σε πλήθος παραδοσιακά επαγγέλματα, στις μεταλλουργικές τέχνες, στην ανθρακοποία, ώστε μέσον για την έψηση χρηστικών αντικειμένων στους κεραμικούς κλίβανους, στους οικιακούς φούρουσας, στα ασβεστοκάμινα, αλλά και στη χρυσοχοΐα. Οι κοινωνικές αυτές πρακτικές έχοντας γλωσσικό κώδικα ή μέσο τη φωτιά προσπαθούν να μας αποκαλύψουν τις πολιτισμικές διαδικασίες που οδήγησαν στο να επινοήσει ο άνθρωπος τόσες δεξιότητες για την εκμετάλλευσή της, δημιουργώντας αντίστοιχα και προφορικές παραδόσεις. Αγαπητοί μου αυτά τα οποία με αδρό και γενικευτικό, ενίστε ασυγχώρητα αφαιρετικό τρόπο, σας περιέγραψα, αποτελούν τα πεδία με τα οποία ασχολήθηκαν και στα οποία στήριξαν και ανέπτυξαν με άφογο επιστημονικά τρόπο όλοι οι εισιγητές και ερευνητές στις εισιγήσεις τους και στις τέσσερις συναντήσεις μας. Σχεδόν όλες είναι αποτέλεσμα επιτόπιας έρευνας, ενώ ελάχιστες προέρχονται από βιβλιοθήκες και ιδιωτικά ή μοναστηριακά αρχεία.

Η ανάγνωση των εισιγήσεων εκάστου τόμου, στην ουσία ένας διάλογος με τα κοσμογονικά στοιχεία, κυριολεκτικά αποτελεί για όλους μας ένα ενδιαφέρον ταξίδι γνωριμίας και γνώσης στη διαχρονικότητα αλλά και την ανανέωση του ελληνικού πολιτισμού. Αυτή ακριβώς είναι η διεπιστημονική συνάλληλη σημασία αλλά και η προσφορά αυτών των συναντήσεων. Ένα πλήθος ειδικότητες συναντήθηκαν σε σχέσεις λόγου και αντικειμένου και μας κατέθεσαν τις εμπειρίες και τη γνώση τους σε μια κοινή προσπάθεια αποθησαύρισης άγνωστων στοιχείων από την καθημερινή ζωή, το περιβάλλον, από πρακτικές που έχουν εκλείψει, τεχνικές άγνωστες ή ελάχιστα γνωστές, πραγματικά, αλλά

και υπερβατικά, στοιχεία. Συνεισέφεραν γνώση για τα στοιχεία της φύσης μέσα από ένα πλήθος σχετικών μαρτυριών. Όμως είμαι πεπεισμένος ότι η λεπτομερής εξέταση ή απόδοση εκάστου θέματος με τις επισημάνσεις και τις προτάσεις που αναπτύσσονται, με την πλούσια βιβλιογραφία που το συνοδεύει, μπορεί και πρέπει να αποτελέσει την αφορμή για νέες λεπτομερέστερες έρευνες ή προεκτάσεις αυτών σε άλλα πεδία. Σαφώς μέσα από τις παρουσιάσεις έχουν γεννηθεί και πλήθος ερωτήματα που όμως μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν μέσο για να ανοίξουν καινούργιες θεματικές συζητήσεις. Είμαι βέβαιος ότι με τη μελέτη αυτών των πρακτικών που εύκολα μπορείτε να έχετε στα χέρια σας, άνοιξε ο διάλογος, θα έλεγα ότι μάλλον είναι διάπλατα ανοιχτός, αφού προς χρήση των ερευνητών, ιδιαίτερα των νέων, προσφέρεται ένα πλήθος λανθανόντων πεδίων. Εύχομαι το ΜΕΛΤ να τον κρατήσει ανοικτό με νέες προτάσεις και πρωτοβουλίες.

Για να έχετε μια σαφή γνώση των πρακτικών σας επισυνάπτω και τη φωτογραφία εκάστου τόμου.

● Στέλιος Μουζάκης
Ερευνητής ιστορίας πολιτισμών
stelmouzakis@hotmail.gr

Όλη η τάξη μια παρέα...

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα

Εισαγωγή

Στόχος κάθε εκπαιδευτικού είναι να δημιουργήσει άριστη σχέση και συνεργασία με τους μαθητές του, καθώς και να αναπτυχθούν ισχυροί δεσμοί και δυνατότητες συνεργασίας μεταξύ όλων των μελών της σχολικής τάξης. Είναι προφανές πως όταν το παιδί αισθάνεται ότι βρίσκεται μέσα σε φιλικό, υποστηρικτικό περιβάλλον, δεν διστάζει να συμμετέχει σε οποιαδήποτε δραστηριότητα, ώστου οι προσπάθειές του τελικά δικαιώνονται. Όταν οι αναστολές των μαθητών περιορίζονται τότε τα αποτελέσματα της μαθησιακής διαδικασίας βελτιώνονται θεαματικά.

Προκειμένου να επιπτύχουμε την ανάπτυξη άριστων σχέσεων ανάμεσα σε όλα τα μέλη της σχολικής τάξης, των μαθητών μεταξύ τους καθώς και όλων των μαθητών με το δάσκαλο, σχεδιάσαμε το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Το εν λόγω πρόγραμμα επιδιώκει να γίνουν γνωστά στη σχολική τάξη τα χαρακτηριστικά και οι προτιμήσεις κάθε μέλους της. Ειδικότερα σε σχέση με το πρόσωπο του δασκάλου, επιλέξαμε μέσα από το πρόγραμμα να αναφερθεί στα χαρακτηριστικά του κατά την εποχή που βρίσκονται στην ηλικία των μαθητών του. Έτσι οι μαθητές εστιάζουν στο παιδικό πρόσωπο που ο δάσκαλος υπήρξε κάποτε. Με τον τρόπο αυτό όχι μόνο γεφυρώνεται η ηλικιακή διαφορά μαθητών και δασκάλου αλλά και αναδεικνύεται η σπουδαίωτά της παιδικής ηλικίας. Συγκεκριμένα, οι μαθητές συνειδητοποιούν ότι αυτό το παιδικό πρόσωπο του δασκάλου και κατ' επέκταση κάθε ενηλίκου, παραμένει υπαρκτό, εφόσον τα βιώματα της παιδικής ηλικίας συνιστούν μέρος του ενήλικου εαυτού μας.

Για το σχηματισμό των πορτρέτων μαθητών και δασκάλου χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα πεδία, αναφορικά με τα οποία κάθε μέλος της τάξης θα δώσει απαντήσεις, ώστε όλοι οι υπόλοιποι να τον γνωρίσουν καλύτερα. Τα πεδία προτείνονται και τελικά καθορίζονται από τους ίδιους τους μαθητές, οι οποίοι καλούνται να κάνουν σχετικές προτάσεις και να αποφασίσουν συλλογικά. Κατά την εφαρμογή του προγράμματος στη δική μας τάξη νηπιαγωγείου, τα πεδία αναφορικά με τα οποία έδιναν πληροφορίες οι μαθητές περιλάμβαναν το αγαπημένο τους χρώμα, το αγαπημένο τους ζώο, βιβλίο, ήρωα, μέρος, παιχνίδι, τραγούδι, εποχή/καιρό, ώρα και φαγητό. Τις διάφορες πληροφορίες καλούνται να αξιοποιήσουν οι συμμαθητές, δημιουργώντας μία ζωγραφιά ο καθένας για κάθε ερωτώμενο συμμαθητή τους. Παρουσιάζοντας κάθε παιδί στην ολομέλεια της ζωγραφιά του για το συγκεκριμένο συμμαθητή, προκύπτει η αφήγηση μιας ομαδικής ιστορίας με ήρωα τον μαθητή αυτόν. Οι ιστορίες καταγράφονται από τη δασκάλα, τη

στιγμή της δημιουργίας τους, ώστε να δημοσιευτούν, γεγονός για το οποίο έχουν εκ των προτέρων ενημερωθεί οι μαθητές. Με τον τρόπο αυτό κάθε μαθητής έχει την ευκαιρία να γίνει το επίκεντρο του ενδιαφέροντος των συμμαθητών του, να γίνει πρωταγωνιστής της τάξης, να εμπνεύσει τους γύρω του για να εκφραστούν δημιουργικά αναφορικά με το πρόσωπό του.

Για τα χαρακτηριστικά και τις προτιμήσεις της δασκάλας στη δική μας περίπτωση οι απαντήσεις προέκυπταν από την ανάγνωση λογοτεχνικών αποσπασμάτων, σχετικών με τα διάφορα πεδία. Αναλυτικότερα, αξιοποιήθηκε η σύμπτωση, η δασκάλα (Ελένη Ηλιά) να είναι και συγγραφέας του λογοτεχνικού βιβλίου με τίτλο «*Μετά τον Μικρό Πρίγκιπα*» (εκδ. Ηριδανός, 2012). Σε αυτό το βιβλίο και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο «*Το δώρο του δειλινού*» εμφανίζεται ως λογοτεχνικό πρόσωπο ένα Κοριτσάκι, που συνομιλεί με την αφηγήτρια και ο διάλογός τους είναι αποκαλυπτικός της ταυτότητάς του. Πρόκειται για την ίδια την αφηγήτρια όταν ήταν μικρή, σε αντιστοιχία με το πασίγνωστο λογοτεχνικό πρόσωπο του *Μικρού Πρίγκιπα*, που συνιστά τον παιδικό εαυτό του πιλότου-αφηγητή στο βιβλίο του *Εξυπερί*. Καθώς τα παιδιά έχουν δυνατό κίνητρο να παρακολουθήσουν προσεχτικά το κείμενο από όπου θα αντλήσουν τις πληροφορίες που χρειάζονται για το παιδικό πορτρέτο της δασκάλας τους, επιπλέον αυτό το σημείο του προγράμματος θα συμβάλει στην εξοικείωσή τους με το λογοτεχνικό φαινόμενο.

Οι Στόχοι σε σχέση με τα στοιχεία του προγράμματος

A) Ουσιαστική επικοινωνία και δημιουργία ισχυρών δεσμών μεταξύ των μελών της σχολικής τάξης, καθώς οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν τις προτιμήσεις και τα χαρακτηριστικά των συμμαθητών τους.

B) Αποδοχή όλων των μαθητών και σεβασμός στις ιδιαιτερότητές τους, με τη δημιουργική ανάδειξη και αξιοποίηση των πληροφοριών που αφορούν στα χαρακτηριστικά και τις προτιμήσεις των συμμαθητών.

Γ) Ανάπτυξη της ικανότητας της ακρόασης και της επικοινωνίας μέσα από την παραγωγή της ατομικής ζωγραφίας και του ομαδικού κειμένου αναφορικά με το συμμαθητή.

Δ) Καλλιέργεια της δημιουργικής σκέψης των μαθητών, καθώς οι πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά του συμμαθητή αξιοποιούνται δημιουργικά από τα ίδια τα παιδιά κατά την εικαστική και λεκτική έκφρασή τους.

E) Γλωσσική ανάπτυξη των μαθητών, τόσο κατά τη συμμετοχή τους στην ομαδική αφήγηση με βάση τις ζωγραφίες τους όσο και κατά την αναγνώριση-ανάγνωση των λέξεων στον πίνακα με τα πεδία.

ΣΤ) Καλλιέργεια της δημιουργικής εικαστικής έκφρασης των μαθητών, κατά την απόδοση με τη ζωγραφική των στοιχείων του συμμαθητή.

Z) Κατανόηση της σύνδεσης ανάμεσα στον προφορικό και το γραπτό λόγο, της ιδιότητας του γραπτού λόγου να αναπαριστά τον προφορικό, με την καταγραφή των ομαδικών αφηγήσεων καθώς και των πληροφοριών για το συμμαθητή σε κάθε πεδίο.

H) Εξοικείωση με τη λογοτεχνία μέσα από την ανάγνωση των αποσπασμάτων του λογοτεχνικού έργου, που αναφέρονται στην παιδική ηλικία της δασκάλας τους.

Θ) Άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία, με την ανάδειξη και αξιοποίηση των ομαδικών ιστοριών των παιδιών μέσα από τις διάφορες δημοσιεύσεις τους στην ιστοσελίδα του σχολείου και άλλού, όπου έχουν πρόσβαση οι ίδιοι οι μαθητές.

I) Εξοικείωση με την ιδιότητα του συγγραφέα, εφόσον τα παιδιά ανακαλύπτοντας την «άλλη» ιδιότητα της δασκάλας τους, αντιλαμβάνονται ότι οι συγγραφείς είναι ζωντανά, φυσικά πρόσωπα, που ζουν και δραστηριοποιούνται ανάμεσά τους.

Μεθόδευση

Ξεκινώντας τη δραστηριότητα είναι σημαντικό τα παιδιά να έχουν κατανοήσει πως θα βρεθούν όλα στο επίκεντρο της τάξης, δηλαδή στη θέση να απαντούν για τις προτιμήσεις τους αναφορικά με τα διάφορα πεδία, ώστε να δώσουν στους συμμαθητές τους ερεθίσματα για δημιουργική έκφραση. Ωστόσο θα ήταν προτιμότερο η σειρά με την οποία τα παιδιά μπαίνουν στη συγκεκριμένη θέση να καθορίζεται τυχαία. Έτσι, επιλέξαμε να μοιράζονται στους μαθητές κλήροι στους οποίους είναι γραμμένη η λέξη ΣΥΝΤΟΜΑ εκτός από έναν, στον οποίο είναι γραμμένη η λέξη ΣΗΜΕΡΑ. Το παιδί που θα πάρει αυτόν τον κλήρο θα είναι τη συγκεκριμένη μέρα το σημείο αναφοράς των δραστηριοτήτων. Μάλιστα οι μαθητές θα μπορούσε να ενθαρρύνονται να φτιάξουν διάφορα σχετικά συνθήματα, που θα φωνάζουν ομαδικά και ρυθμικά για το συμμαθητή που του έτυχε ο κλήρος, για παράδειγμα: «Σήμερα είναι η μέρα σου».

Στη συνέχεια ο δάσκαλος απλώνει τις καρτέλες πάνω στις οποίες είναι γραμμένα τα διάφορα πεδία, τοποθετημένες ανάποδα. Οι καρτέλες θα μπορούσε να έχουν το σχήμα κάπιοιου αντικειμένου, φύλλου, καρδιάς, σύννεφου κ.ο.κ., με την προϋπόθεση ότι όλες είναι όμοιες μεταξύ τους σε σχήμα και χρώμα κι εκείνο που τις διαφοροποιεί είναι μόνο οι λέξεις που έχουν αναγραφεί σε αυτές. Ο μαθητής που καλείται να αναφερθεί στις προτιμήσεις του, επιλέγει όποιο συμμαθητή του επιθυμεί, ώστε ο τελευταίος να γυρίσει μία από τις καρτέλες, για να δοθεί η σχετική απάντηση στο πεδίο που αναγράφεται σε αυτήν. Καθώς οι λέξεις που είναι γραμμένες στις καρτέλες είναι πάντα οι ίδιες, όλα τα παιδιά, θα είναι σε θέση κάποια στιγμή να τις διαβάζουν. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται ώσπου να ανοίξουν όλα τα πεδία, που για πρακτικούς λόγους δεν θα πρέπει να υπερβαίνουν τα δεκαπέντε, και να εκφραστεί για το καθένα η προτίμηση του ερωτώμενου.

Οι απαντήσεις καταγράφονται σε πίνακα, η πρώτη στήλη του οποίου ξεκινά με τη λέξη « Όνομα» και όπως είναι προφανές περιλαμβάνει τα ονόματα των μελών της σχολικής τάξης. Όλες οι υπόλοιπες στήλες ξεκινούν με τα πεδία που είναι γραμμένα στις καρτέλες και περιλαμβάνουν τις προτιμήσεις κάθε μέλους ανά πεδίο. Ο πίνακας είναι αναρτημένος στη σχολική αίθουσα, ώστε τα παιδιά να έχουν τη δυνατότητα να ανατρέχουν σε αυτόν για να θυμηθούν τις προτιμήσεις των συμμαθητών τους. Τα μικρότερα παιδιά με αυτόν τον τρόπο είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τις συγκεκριμένες λέξεις που είναι γραμμένες, μια διαδικασία εξαιρετικά αξιοποιήσιμη για την ανάδυση του γραμματισμού.

Εναλλακτικά, αν δεν υπάρχει μεγάλη επιφάνεια για την ανάτηση ενιαίου πίνακα, επιλέγουμε την εξής τακτική. Σε χαρτόνι μεγέθους A4 αναγράφουμε το σύνολο των πεδίων αριθμημένα. Σε ξεχωριστά όμοιου μεγέθους χαρτόνια, ισάριθμα με τους μαθητές, γράφουμε τα ονόματά τους, και από κάτω τους αριθμούς από το ένα έως το δέκα, ώστε δίπλα σε κάθε αριθμό να γράψουμε την απάντηση στο αντίστοιχο πεδίο. Αν για παράδειγμα στον αριθμό ένα έχουμε τη λέξη χρώμα, στην καρτέλα του μαθητή δίπλα στο ένα θα αναγραφεί το χρώμα της δικής του προτίμησης, π.χ. «κόκκινο». Έτσι οι μαθητές έχουν μία επιπλέον δυνατότητα εξοικείωσης με τα αριθμητικά σύμβολα.

Στο παιχνίδι τηρούμε ημερολόγιο με τίτλο: «Σήμερα είναι η μέρα σου», όπου στην κάθε μέρα αναγράφεται το όνομα του παιδιού στο οποίο τη συγκεκριμένη μέρα έχει κληρωθεί η λέξη «Σήμερα».

Με βάση τις πληροφορίες που έχουν συλλέξει οι μαθητές, ζωγραφίζουν κάτι αντιπροσωπευτικό για το συμμαθητή τους ή τη δασκάλα. Όλες οι ζωγραφιές παρουσιάζονται διαδοχικά, με τη μορφή ενιαίας αφήγησης.

Αποτελέσματα

1. Ο Ε. κουνάει ένα κόκκινο μαντίλι κι ένας ταύρος τρέχει γύρω του. Μετά κρύβει το μαντίλι στην τσέπη του κι ο ταύρος τον κυνηγά, επειδή φορά κόκκινα ρούχα. Πάει τότε και πάρει μια κόκκινη πετσέτα αλλά ο ταύρος την καταπίνει. Ο Ε. που θέλει όταν μεγαλώσει να γίνει ταυρομάχος, προσκαλεί τους φίλους του να δουν μια αληθινή ταυρομαχία. Φαντάζεται ότι είναι ο ίδιος στην αρένα και οι φίλοι του τον παρακολουθούν. Μέσα στο στάδιο την ώρα της ταυρομαχίας δύο νεράδες χτυπούν με ένα βέλος τον Ε. και ένα κοριτσάκι κι αυτοί αγαπούνται για πάντα.

2. Ο Α. με την οικογένειά του πηγαίνουν να κολυμπήσουν μια νύχτα με πανσέληνο. Εκεί έρχονται κάποιοι με βάρκα να φαρέψουν. Τότε η θάλασσα κάνει παλίρροια κι ένα σπίτι που είναι στην παραλία πλημμυρίζει. Μέσα στο σπίτι υπάρχουν φαντάσματα που προσπαθούν να σωθούν αλλά τα παίρνει το ρεύμα και πνίγονται. Από τους καθρέφτες του σπιτιού βγαίνουν συνέχεια κι άλλα φαντάσματα, μαύρα και χρυσά. Η μαμά τους παίρνει να φύγουν από εκεί, γιατί κινδυνεύουν. Σκέφτονται να πάνε στο λούνα πάρκ. Στο δρόμο τους αγοράζουν ένα σκυλάκι για κείνον κι ένα για την αδερφή του. Όταν φτάνουν στο λούνα πάρκ, ο Α. δοκιμάζει να κερδίσει κι άλλο ένα σκυλάκι, γιατί του αρέσουν πολύ. Τα δένει στο δέντρο στο σπίτι του και την άλλη μέρα που βγαίνει για να τα πάει βόλτα, βλέπει το ουράνιο τόξο.

3. Ο φύλος μας ο Τ. έχει πράσινο σπίτι, πράσινο γραφείο και πράσινα ρούχα, αφού το πράσινο είναι το αγαπημένο του χρώμα. Μια φίλη του πηγαίνει ένα βράδυ να τον ξυπνήσει, για να δουν μαζί τα αστέρια. Ο Τάσος της χαρίζει ένα μπουκέτο λουλούδια. Από τότε περνάει πολλές νύχτες, κοιτάζοντας τα αστέρια. Από όλες τις νύχτες του άρεσε καλύτερα η χριστουγεννιάτικη, επειδή από τον ουρανό έπεφταν χιονονιφάδες και κόκκινα μπαλόνια και πετούσαν άγγελοι.

4. Όλοι οι φύλοι πηγαίνουμε στην εξοχή, για να κάνουμε αγώνες με τα πατίνια μας. Ο φύλος μας ο Π. βάζει όλη του την ταχύτητα κι έρχεται πρώτος. Κάποιος από μας όμως τον περνάει με ζαβολιά. Έτσι ζητάμε από έναν κύριο που βρίσκουμε εκεί, να παρακολουθήσει τον αγώνα μας και να πει ποιος βγαίνει πρώτος. Το βράδυ μετά τον αγώνα πέφτει στη γη ένας κομήτης κι όλα τα άλογα μετατρέπονται σε πόνι. Ο Π. αφήνει πάντα το πατίνι και κάθε πρώι μέρες προϊόνται στο σχολείο καβάλα σ' ένα πόνι.

Το ομαδικό παιδικό κείμενο για το Κοριτσάκι (στο οποίο συμπίπτουν το κύριο λογοτεχνικό πρόσωπο του έργου «Μετά τον Μικρό Πρίγκιπα» και το «παιδικό» πρόσωπο της δασκάλας):

Κοριτσάκι: Το κοριτσάκι βγαίνει στον κήπο για να παιξει το αγαπημένο του παιχνίδι με τα μοσχομπίζελα και βλέπει το ουράνιο τόξο. Εύχεται την επόμενη μέρα ο ουρανός να είναι γεμάτος χρώματα, να έχει πολλά πολλά ουράνια τόξα. Πηγαίνει στην παιδική χαρά, για να κάνει κι άλλα παιχνίδια, γύρω-γύρω, τουσουλήθρα και τραμπάλα. Οταν γυρίζει στον κήπο, έχει έρθει ξαφνικά η Άνοιξη κι έχουν φυτρώσει λουλούδια. Ανεβαίνει στην κούνια και με τα πόδια της κόβει τα λουλούδια και κάνει βροχή λουλουδιών. Ένα λουλουδάκι πέφτει πάνω της και την τρομάζει.

[Φυλλομετρώντας ένα παλιό τετράδιο μαθητικών εκθέσεων...]

Ο άνθρωπος και το φυσικό περιβάλλον

Tρίτη χιλιετία μ.Χ.:

Εδώ κι εκεί καπνίζουν ακόμη μερικά φρεσκοκαμένα δέντρα, απ' τα τελευταία που είχαν απομείνει. Πιο πέρα βλέπει κανείς κάθε είδους σκουπίδια, ότι μπορεί να φανταστεί ο ανθρώπινος νους. Στο βάθος μια γαλαζόμαυρη υγρή έκταση φθάνει ως πέρα στον ορίζοντα. Κάποτε λεγόταν "θάλασσα", μα τώρα πόσο μοιάζει για τέτοια; Στην ακρογιαλιά κείτονται ακόμη κάθε λογής ψάρια που έχει ξεβράσει εκεί το κύμα. Στον αέρα δεν φτερουγίζουν πια τα διάφορα πουλιά και μόνο κάτι γρύλλοι δίνουν το παρόν τους στο κοντινό νεκροταφείο, που τα τελευταία χρόνια έχει πάρει απρόβλεπτα μεγάλες διαστάσεις... Αμέτρητες καμινάδες σκορπίζουν στον αέρα το μαυριδερό τους καυσαέριο, εκεί παραδίπλα, στην πόλη, που είναι κτισμένη μακριά απ' το νεκροταφείο, για να αποφεύγεται η δυσάρεστη θέα του. Είναι το μέτρο [υπήρχαν τόσα άλλα, σωστά μέτρα...] που πήραν οι άνθρωποι, για να φύγουν μακριά απ' τον θάνατο, να τον ξεχάσουν...

Κι όμως, αυτός, χάροι σ' αυτό το μέτρο, πλησίασε ακόμη περισσότερο τον άνθρωπο. Τον άνθρωπο; Άνθρωπος είναι αυτός που λίγο πριν προσπαθούσε να σύρει τα πόδια του, να μετακινήσει το ζωντανό κουφάρι του προς την πόλη; Και γιατί πηγαίνει πάλι προς τα 'κει; Η περιπέτεια τόσων ανθρώπων δεν τον δίδαξε τίποτα, δεν του υπέδειξε να στρέψει τα βήματά του προς την εξοχή; [Αλήθεια, ποια εξοχή...]

Ίσως, με βάση τα παραπάνω, να κινδυνεύει να χαρακτηρισθεί απαισιοδόξος προφήτης. Μα δεν είμαι ούτε προφήτης [χάλιες φορές προτιμώτερο να μην επιβεβαιώθουν τα παραπάνω παρά να είμαι "προφήτης"] και προ παντός δεν είμαι απαισιοδόξος. Μα μερικές φορές ο άνθρωπος λαμβάνει τα μέτρα του μόνον όταν του παρουσιαστεί μια κατάσταση με τόσα σκοτεινά χρώματα. Τα λογικά επιχειρήματα τα χρησιμοποίησα, μα οι άνθρωποι δεν θέλησαν [ή δεν μπόρεσαν] να τα καταλάβουν.

Ήταν τότε η εποχή που θάλασσα δεν είχε "πλημμυρίσει" με μαζώντ και απόβλητα εργοστασίων. Τα σκουπίδια ήταν τότε μόνο μικρά λοφάκια, αραιά και που. Οι καμινάδες, τότε, δεν σκόρπιζαν τόσο θάνατο και μόλυνση στον αέρα, στα πουλιά. Οι φωτιές δεν είχαν πάρει τότε τις σημερινές διαστάσεις. Το νεκροταφείο ήταν, τότε, πολύ πιο μικρό, γιατί ήταν μέσα ή δίπλα στην πόλη, και στη θέα του οι άνθρωποι καταλαβαίνουν ποιο ήταν το χρέος τους, μα και το συμφέρον τους; η επιστροφή στη φύση. Τότε οι άνθρωποι [αυτοί ήταν πράγματι "ζωντανοί άνθρωποι"] είχαν επαφή με τη φύση, πήγαιναν στην εξοχή. Γιατί υπήρχε εξοχή. Και η πόλη δεν είχε απλωθεί τόσο, όσο σήμερα.

Τότε οι άνθρωποι ζύσαν την πραγματική ζωή: Η συχνή επαφή με την φύση ανέπτυσσε και το σώμα και τον νου. Έχω το σώμα, σημαίνει ζωή. Έχω το πνεύμα, σημαίνει υπάρχω. Τότε ο άνθρωπος και "ζύσει" και "υπήρχε".

Ζύσει γιατί είχε την υγεία, που μπορεί να αποκτηθεί μόνο με τη φυσική ζωή. Τα γερά σώματα της αρχαίας Ελλάδας η φύση δεν τα δημιούργησε;

Υπήρχε γιατί είχε το πνεύμα. Και η διαύγεια και καθαρότητα του νου δεν είναι άσχετη με τη στάση προς το φυσικό περιβάλλον. Η φιλοσοφία πώς δημιουργήθηκε; Τόσα αθάνατα έργα τέχνης ή συγγράμματα, πού εμπνεύστηκαν; Και οι πνευματικές ανατάσεις, η πίστη στον Θεό, τι είχαν σαν αιτία, παρά την φύση;

Την φύση; Μα η φύση είμαι εγώ. Ναι, εγώ σας μιλούσα τόση ώρα [κάποιος, όμως, έπρεπε να τα γράψει όλα αυτά] για να σας κρούσω τον "κώδωνα του μεγαλύτερου κινδύνου" σας; Την μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος. Επιστρέψτε στη φύση: Να το συμφέρον σας, αν βέβαια θέλετε να "ζήσετε" και να "υπάρξετε"...